

UKRAYNA'DA SİYASİ KRİZ

G. S. DERMAN*-Y. ONGAROVA**

Özet

22 Şubat 2014'te Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Parlamento tarafından iktidardan uzaklaştırılmasıyla Ukrayna krizi daha çok körüklenmiştir. Şubat 2014 yılında, Evromeydan olayları iktidar değişikliği ve Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in ülkeden ayrılmasına neden olmuştur. 16 Mart 2014 referandum sonrasında Kırım Özerk Cumhuriyeti ile Sivastopol özel statülü şehirleri Ukrayna'dan ayrılmıştır. Adı geçen bölgeler Kırım Cumhuriyeti ile Sivastopol federal şehirleri adı altında Rusya Federasyonu'na bağlanmıştır. 7 Nisan 2014'te Donetsk Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Ayrıca Rusya Ukrayna'nın son iktidarını yasa dışı olarak kabul etmiştir. Devam eden siyasi istikrarsızlık Ukrayna'nın bütünlüğünü tehlikeye sokmaktadır. Bu çalışmada Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve iktidarın siyasi zayıflığının sebepleri araştırılmıştır ve ülkenin siyasi gidişatı analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna, Kırım, AB, Rusya, Sivastopol.

Abstract

Since the president of Ukraine Viktor Yanukovich has been ousted from power by the parliament of the Ukraine in 22 Feb 2014, the crisis in Ukraine has been fueled even more. The Euromaidan events in Feb 2014 have led to the change of power in Ukraine and abandonment of the president Yanukovich from the country. After the 16 March referendum, Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol with special status have been separated from Ukraine and these have been connected to Russian Federation with their new names "Republic of Crimea" and "Federal City of Sevastopol". In 7th of April 2014 People's Republic of Donetsk has been established. In addition to all of these developments, Russia accepted the current administration in Ukraine as illegal. The ongoing political instability in Ukraine puts the integrity of the country in danger. In this study, the reasons of political weakness in Ukraine and the territorial integrity of the country have been investigated and the political course of the country has been analyzed.

Key words: Ukraine, Crimea, EU, Russia, Sevastopol.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, gsaynur@gmail.com.

** Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, aidmukas@mail.ru.

Bir süreden beri Ukrayna'da cereyan eden gelişmeler, dünya gündeminin merkezine oturmuştur. Olaylar fiilen Kasım 2013'te muhalefetin, başkent Kiev'in merkezindeki Bağımsızlık Meydanı'nda yaptığı gösterilerle başlamıştır. Avrupa Birliği ile yapılacak ortaklık anlaşmasını imzalamak yerine Rusya ile işbirliği yapmayı tercih eden Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in kararını protesto eden göstericilerin bir süre sonra polis şiddetiyle bastırılmaya çalışılması, gerilimi iyice tırmandırmıştır. Bu süreçte onlarca gösterici hayatını kaybetmiştir. Direnişi bastıramayan ve süreci yönetemeyen Yanukoviç, her ne kadar son dakikada muhalefetle bir uzlaşma metnini paraf etse de, meşruiyetini kaybetmesi nedeniyle 22 Şubat'ta ülkeyi terk etmiştir. Bu olayın akabinde Ukrayna Parlamentosu, Cumhurbaşkanı'nı azlederek geçici bir hükümet oluşturmuş ve iktidarın değiştiğini tescil etmiştir. Kiev'deki siyasi kriz aşılmaya çalışılırken, 27 Şubat'ta Rusya'nın beklenmedik bir şekilde Kırım yarımadasına özel kuvvetlerini çıkarması ve burada bir oldubitti ile kontrolü ele geçirmesi, durumu ülke-içi bir krizden bölgesel ve uluslararası bir soruna dönüştürmüştür. Bu çalışmada, Ukrayna'da krizin ortaya çıkma nedeni ile sonucunda varılacağı nokta öngörülmeye çalışılmıştır. Neden sonuç ilişkisine göre siyasi kriz analiz edilmiştir.

1. Bölgenin Tarihsel Geçmişi

1.1. SSCB Öncesi Ukrayna

1736 yılında Osmanlı ile yaptığı savaş sonrası Rusya Azak'ı ele geçirmenin yanı sıra Karadeniz'de de belli ticari ayrıcalıklar da elde etmiştir. Fransa ve Kırım Tatarları tarafından sıkıştırılan Osmanlı İmparatorluğu 1768'de Rusya'ya tekrar savaş ilan etmiştir. Savaş sonucu 1774 Temmuz ayında Rusya ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Karadeniz bölgesindeki güç dengesinde tam bir değişikliğe işaret etmesi dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu için son derece önemli bir askeri ve diplomatik felaketi ifade etmiştir (Derman, 2003: 66). Rusya, Kerç ve Yenikale kaleleri ve Karadeniz boyunca Aksu ve Özi nehirleri arasında uzanan arazi de dahil olmak üzere daha önceki Kırım Hanlığı'na ait toprakları ele geçirmiştir. Kırım Hanlığı'nın bağımsız olduğu ilan edilmiş ki bu statü, Rusya'nın nüfuzu ve nihayet ilhaki için açık kapı oluşturmuştur. Rusya'ya ayrıca kapsamlı ticari ayrıcalıklar da verilmiş; bunların en önemlisini, Rusya'nın ticaret gemilerinin Karadeniz'de ve Boğazlarda serbest denizcilik hakkı elde etmesi teşkil etmiştir. Daha önceleri kapalı bir Osmanlı gölü olan Karadeniz bundan böyle kuzeyin büyük gücü Rusya'ya açık olmuştur. Karadeniz ve Kırım topraklarını ele geçirdikten sonra Katerina ve bakanları yeni elde edilen toprakları kolonileştirmiştir. Kerson, bir denizcilik üssü olarak inşa edilmiş ve burada bir Karadeniz donanmasının temelleri atılmıştır. Bu gelişmeler Karadeniz bölgesindeki askeri dengeyi değiştirmiştir. Rusya'nın Karadeniz sahilinde sağlam bir yer edinmiş ve önemli liman şehirlerinin kontrolünü eline geçirmiş olması hasebiyle Rus donanması, iki ila iki buçuk günlük deniz yolculuğu ile İstanbul'a varabilecek duruma gelmiştir (Jelavich, 2009:

76-79). Bundan itibaren Karadeniz Osmanlı hâkimiyetinden artık yarı yarıya Rus hâkimiyetine geçmiş olmuştur. Çarlık Rusya'sından sonra 1917 yılında Rusya'da devrim olması ve bu ülkenin I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesi sonrasında Batı Ukrayna'da tarihçi Nikolay Gruşevskiy'in başkanlığını yaptığı merkezi Rada (meclis) Ukrayna'nın özerkliğini ilan etmiştir. 1918 yılında ise Kuzey Bukovna, Batı Volin ve Doğu Galiçya'yı kapsayan bölgede, tarihteki ilk Ukrayna devleti, Batı Ukrayna Cumhuriyeti kurulmuştur (<http://burakpehlivan.org>).

1939 yılında Stalin ve Hitler savaştan kalan yağmalarını paylaşmak üzere Ukrayna'yı ikiye böldükleri zaman doğu kısmı Sovyetler Birliği'ne dâhil edilmiştir. II. Dünya Savaşından sonra ülke yeniden Sovyet sınırları içinde kalmış, SSCB'nin çöküşünden sonra Ukrayna'nın kıyısı olan Karadeniz'de kıyıdaş ülke sayısı altıya çıkmıştır.

1.2. SSCB Sonrası Ukrayna

Eski SSCB'yi oluşturan on beş cumhuriyette biri olan Ukrayna, 603.700 km²'lik yüzölçümü ile Rusya Federasyonu ve Kazakistan'dan sonra üçüncü büyük ülkedir. Yönetim şekli cumhuriyet olan ülkenin batısında Polonya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Moldova, kuzeyinde Beyaz Rusya, kuzeydoğu ve doğusunda Rusya Federasyonu, güneyinde ise Karadeniz yer almaktadır.

Öncelikle 1990'lardan günümüze hiçbir siyasi parti veya blok, ülkenin siyasi hayatına tam olarak hâkim olamamıştır. Genel olarak sol cephe, liberal merkez ve milliyetçi-muhafazakâr sağ şeklinde üç gruptan teşekkül eden siyasi yelpazenin çok parçalı bir yapıda olduğu ve 1990'lı yıllarda ilk grubun, 2000'li yıllarda ise ikinci ve kısmen de üçüncü grubun görece etkin olduğu görülmektedir. 1990-2014 yılları arasında yapılan yedi genel seçimde parlamentoda hiçbir parti, hükümeti kurmak için yeterli çoğunluğu sağlayamamış ve sürekli koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Bağımsızlığın ilk 16 yılında 15 farklı hükümetin işbaşına gelmesi veya son 23 yılda 18 hükümetin görev yapması, siyasi istikrarsızlığa çarpıcı bir örnek olmuştur. Böyle bir ortamda parlamentonun da sağlıklı çalışması her zaman sağlanamamış ve kürsüler uzun bir süre karşıt gruplar tarafından işgal edilmiştir. İstikrarlı bir yapının ortaya çıkması amacıyla seçim sisteminin majoriterden karma sisteme birkaç kez değiştirilmesi de fayda etmemiştir. Dahası, 1994-2010 arasında cumhurbaşkanlığı için yapılan dört seçimde de hiçbir aday, ilk turda oyların yüzde 50'sini alamamış ve her seferinde 2. tur seçimleri yapılmıştır. Hatta 2004'te üçüncü tur söz konusu olmuştur. 1999'da görevdeki Cumhurbaşkanı Leonid Kuçma bile ancak ikinci turda (1999) seçilebilmiştir. Bu durum siyasi yelpazenin parçalı halini yansıtmakta ve aynı zamanda ciddi bir liderlik sorunu olduğunu göstermektedir (İmanbeyli, 2014:2).

Ukrayna ekonomisi, 1991'den bu yana bağımsızlık tarihinde her zaman ülkenin kaderini tayin edecek önemde olmuştur. Öyle ki 1991 yılında SSCB'den ayrılarak bağımsızlığı tercih eden Ukrayna'da yapılan referandumda halkın yüzde 90 oranında desteklediği ayrılma kararında Ukrayna ekonomisinin içinde bulunduğu koşullar önemli bir rol oynamıştır. Gerek toplum gerekse siyasetçiler Ukrayna'nın kendi kaynaklarının Sovyetler Birliği tarafından kullanıldığı ve ülkenin bu nedenle ekonomik sorunlar yaşadığı konusunda hemfikirdir. Ne var ki bağımsızlığını kazanmasından sonra da serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayacak ekonomik programların hayata geçirilmesi geciktirildiğinden, Ukrayna ekonomisinde iyileşme görebilmek için uzun yıllar beklemek gereği duyulmuş, ekonomik koşullar Ukrayna dış politikasında önemli rol oynamıştır. Öyle ki bağımsızlığını kazandığı günden bu yana Ukrayna ekonomisi, ülkenin bağımsızlığını sürdürüp sürdüremeyeceğinin ve dış politikada hangi bölgesel ve/veya uluslararası örgütlere katılacağı konusunda belirleyici olmuştur. Literatüre bakıldığında 1990'lardan itibaren Ukrayna'nın Rusya merkezli alana mı, Doğu Avrupa ile ekonomik entegrasyona mı, yoksa Rusya'yı da kapsayan bir Avrupa alanına mı dâhil olacağı tartışılmaktadır. Bu yönüyle günümüzde yaşanan tartışmalar, tarihsel perspektifle bakıldığında büyük ölçüde devamlılık arz etmektedir. Bağımsızlığından bu yana birkaç seçenek arasında sıkışıp kalan Ukrayna açısından ilk iki seçenek ekonomi ve dış politika alanlarındaki temel gel-gitleri temsil etmektedir (<http://www.reuters.com>). Üçüncü seçenek ise Kiev açısından belki de en arzu edilen, ancak henüz oluşum aşamasında dahi olmayan bir idea-tasarıdır. Diğer taraftan AB ile Ortaklık Anlaşması'nın Ukrayna'ya kısa vadede getirmesi beklenen ekonomik bir yarar olmadığı gibi, bağımsızlığını kazandığı günden bu yana Ukrayna ekonomisi, ülkenin bağımsızlığını sürdürüp sürdüremeyeceği ve dış politikada hangi bölgesel ve/veya uluslararası örgütlere katılacağı konusunda belirleyici olmuştur. Turuncu Devrim olarak anılan ve ülkede Batıcı olarak ifade edilen AB ve NATO üyeliğini amaçlayan Viktor Yuşçenko'nun 2005 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasıyla sonuçlanan süreç, Ukrayna siyasi tarihi açısından bir dönüm noktası olma potansiyeli taşıdıysa da, AB ve NATO nezdinde karşılığını bulamayan Batıcı kadrolar, gün geçtikçe güç kaybetmiş, nihayetinde 2010 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini az bir farkla da olsa Rusya ile ilişkilerin tamir edilmesinden yana olan Viktor Yanukoviç kazanmıştır (Derman, 2006: 155). Turuncu Devrim'in ömrü ancak bir seçim dönemi kadar olabilmıştır (Özdal, 2013:10).

2. Jeopolitik Açından Ukrayna'nın Konumu

Ukrayna sahip olduğu jeopolitik konumundan dolayı sadece Rusya açısından değil Batılı devletler açısından da önemini hep korumuştur. Brezinski "Büyük Satranç Tahtası" adlı kitabında Ukrayna, Azerbaycan, Türkiye, İran, Güney Kore ve Gürcistan'ı jeopolitik mihverler ya da eksen ülkeler

olarak değerlendirmektedir. Brezinski'ye göre bu tür ülkeler her an küresel bir aktörün ya da aktörlerin çıkarları yönünde yeni roller üstlenebilecekleri dış etkilere maruz kalabilmektedirler (Akdemir, 2014: 61).

Rusya'yı tartışmasız olarak daha güçlü bir partner haline getiren etkenleri dengelemek için Ukrayna siyasi bir karşı dengeye ihtiyaç duymaktadır. Bu, genelde Batı'nın, özelde ABD'nin oynayacağı rolü tanımlamaktadır. Clinton yönetimi başlangıçtan beri ABD dış politika hedeflerinden birinin Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından doğan sonuçlarla uğraşmak olacağını ifade etmiştir. ABD stratejisinin köşe taşlarından biri de ünlü jeopolitisyen Zbigniew Brzezinski tarafından da desteklenen bir düşünce olan "Sovyet sonrası alanda jeopolitik çoğulculuğun korunması" olmuştur. Daha basit bir ifadeyle, bunun anlamı Batı'nın çıkarlarının Rusya şemsiyesi altında Avrasya sınır topraklarında herhangi bir bütünleşmenin önlenmesinden yana olduğudur. Bu türlü bir hedefte, Karadeniz'in kuzey kıyısında yer alan, Rusya'yla sınır komşusu, Fransa büyüklüğünde bir ülke olan Ukrayna'nın önemi tartışmasızdır. Washington'un Kiev'deki yeni müttefiklerine ısrarla iletmeye çalıştığı şey "Ukrayna'nın kaderinin en yakın gelecekte gerçek bir Merkezi Avrupa devletine dönüşmesine bağlı olduğudur. Bu türlü bir yönelim Ukrayna'ya kendi jeopolitik kimliğini kazandıracak ve Rusya yoluyla (ilişkileri yoluyla) Avrasya ile arasındaki geleneksel bağı koparacaktır" (Torbakov, 2001: 30).

1990'lı yıllarda Doğu Avrupa'da yaşanan gelişmeler sonucunda Sovyetler Birliği dağılmıştır. SSCB'nin çökmesiyle Ukrayna'nın jeopolitik önemi tekrar ortaya çıkmıştır. Enerji kaynaklarına olan yakınlığı ve ulaşım koridoru konumunda olması bölgeye dikkatleri çekmiştir. Bu nedenle Batı, Ukrayna'yı "stratejik ortak" olarak değerlendirmiş ve bağımsızlık sonrası yeni düzene ayak uydurabilmesi için ona yardım etmiştir. Rusya'nın, Ukrayna'dan geçen ve Avrupa'ya doğalgaz taşıyan çok önemli boru hatları bulunmaktadır. Ukrayna, SSCB döneminden beri Rus doğal gazının ve petrolünün Avrupa'ya iletilmesinde, ana transit ülke olarak kilit konumunu devam ettirmektedir. Rus ve Orta Asya petrolerini Batı'ya taşıyan Drujba (dostluk) boru hattı tek hat olup günde 1.2 milyon varil petrol taşıma kapasitesine sahiptir. Ayrıca Rus doğal gazının % 90'ından fazlası Ukrayna boru hatlarından geçmektedir. Ukrayna'nın Doğu Avrupa ile sınırı olması, Rus enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasına imkân sağlamaktadır. Örneğin dünyanın en uzun petrol boru hatlarından biri olan Drujba Petrol Boru Hattı'nın güney bölümü Ukrayna üzerinden Avrupa'ya geçmektedir. Hattın uzunluğu yaklaşık 4.000 km'dir. Hat, Sovyetler Birliği döneminde, Avrupa'ya enerji sağlaması için inşa edilmiştir. Günümüzde de, Rus ve Kazak enerjisinin Batı'ya taşınmasındaki ana köprü görevini üstlenmiştir. Ayrıca Batı Avrupa'ya uzanan petrol boru hatlarının önemli bir kısmı da Ukrayna'dan geçmektedir (Yıldırım, 2010: 48).

2005 sonrası Ukrayna yüzünü Batı'ya dönünce, Rusya kendisi için çok maliyetli olacağını bilmesine ve siyasal anlamda da oldukça uzun bir süreç yaşanacağını öngörmesine rağmen Ukrayna'yı içermeyen iki enerji hattı üzerinde durmuş; Kuzey Akım ve Güney Akım adı verilen bu iki enerji hattının yapımı için de çalışmalara başlamıştır. Fakat Rusya'nın Ukrayna üzerine uyguladığı baskı sonuç verip de cumhurbaşkanlığı seçimlerini Yanukoviç kazanınca, Rusya'nın Ukrayna'daki boru hatlarını izole etmesine gerek kalmamıştır. Ukrayna'nın yeniden kazanılmış olmasına rağmen Rusya'nın ortaya koyduğu Kuzey ve Güney Akım Projeleri'nden vazgeçmesini gerektirecek bir sebep de olmamıştır. Zira Rusya her iki hattın da inşa edilmesi konusunda çok önemli ilerlemeler kaydedilmiş ve Almanya ile Fransa gibi AB'nin lider ülkelerini dahi yanına çekmiştir. Üstelik Ukrayna'daki enerji hatları işlemeye devam ederken, Kuzey Akım ve Güney Akım Projeleri'nin gerçekleştirilmesi, Avrupa Birliği'nin Rusya'ya olan bağımlılığını daha da artmış ve NABUCCO gibi Rusya karşıtı enerji projelerinin gerçekleştirilmesinin önüne set çekmiştir.

Görüldüğü gibi Ukrayna, bir Avrasya devleti olarak çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu durum, Rusya'nın olduğu kadar diğer aktörlerin de ilgisini çekmektedir. ABD'nin ünlü strateji uzmanı Zbigniew Brzezinski de yaptığı açıklamalarla Ukrayna'nın stratejik önemini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ona göre, Rusya Ukrayna'yı kaybettiği anda asla bir küresel imparatorluk haline gelemeyecektir. 2005 yılına kadar Rusya ile problem yaşamayan bu devlet, 2000 sonrası dönemde özellikle de Orta ve Doğu Avrupa'da yer alan eski Sovyet Cumhuriyetleri birer birer AB ve NATO'ya girmeye başlayınca kendi konumunu yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. 2004 Kasım'ında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimleri ise, Ukrayna'nın ne kadar radikal bir dönüşüm yaşadığını açık bir şekilde göstermiştir. Uluslararası arenada Rusya'nın bastonu olarak bilinen bu kuzey Karadeniz ülkesi, AB ve ABD'nin kendisine gösterdiği hedefler doğrultusunda yeniden yapılanmaya çalışmış ve Batı ile iyi anlaşabilecek bir yönetimi kansız bir sokak devrimi ile iş başına getirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin askeri ve siyasal anlamda doğrudan etki edemediği iki bölge Karadeniz ve Hazar Havzaları olmuştur. Zaten, ABD yönetimi, Karadeniz'de donanma bulundurmak amacıyla çeşitli hamleler de yapmıştır. Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya alınmaları ve bu ülkelerde birer Amerikan Donanma Üssü açılması düşüncesi bu adımlardan yalnızca biridir. Bütün bu hamleler, 2000 sonrası ABD Dış Politikası'nın neden Gürcistan, Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Ukrayna gibi ülkeler üzerinde yoğunlaştığını anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Dikkat edilirse, AB üyesi de olmuş olan Bulgaristan ve Romanya dışında Gürcistan, Moldova, Ukrayna gibi ülkelerin hepsinde siyasal ve etnik kamplaşmalar oluşmuş durumdadır. Hem Rusya, hem de ABD bu ülkeleri kendi yanlarına çekebilmek için ekonomik, siyasal ve kültürel unsurları kullanmaktadırlar. Bölgede yaşanan

etnik gerginlikler ve siyasal kamplaşmalar da aslında ABD-Rusya Mücadelesi'nin birer ürünüdür. (Tüysüzöglü, 2011: 65)

AB, biraz da Rusya'nın burnunun dibinde elde ettiği çok önemli bir mevziyi kaybetmek istemeyen ABD'nin de baskısıyla Ukrayna ile müzakereler yürütmüştür. Ukrayna'nın AB tarafından gelecekte üye yapılabilecek bir devlet olarak düşünülmediği, bu devletin bağımsızlığının ardından onun SSCB'nin etkisinden kurtulan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin arasında zikredilmemesinden anlaşılmaktadır. AB, Ukrayna'yı bağımsızlık sonrası Yeni Bağımsız Ülkeler kategorisine sokmuş ve batı komşularından ayırmıştır. Aslında, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri kategorisinde yer alan devletlerin bir süre sonra AB'ye alınacakları bu isimlendirme farklılığı ile çok net bir biçimde ortaya konmuştur. Ukrayna, daha baştan bu sürecin dışında tutulmuştur. Ukraynalılar Rusya'dan uzaklaştıktan sonra bu ülkenin Ukrayna'ya yaptığı yatırımların derhal durdurulduğunu ve daha önceleri çok ucuza almakta oldukları doğalgaz fiyatlarında oldukça yüksek oranlarda zam yapıldığını görmüşlerdir. Hatta durum o kadar ileri gitmiştir ki, 2006 ve 2009 yıllarında Rusya, Ukrayna'ya olan gaz akışını tamamıyla kesmiştir. Bu durum, Ukrayna'nın yanı sıra Ukrayna üzerinden gaz akışı sağlanan AB üyesi ülkeleri de tedirgin etmiş ve bu ülkeler Ukrayna'ya, Rusya karşısında daha tedbirli davranmasını salık vermişlerdir. Avrupalılar, Ukrayna'nın Rusya gibi bir enerji devi karşısında asla dayanamayacağını bildikleri için kendilerini riske atmaya kalkışmamışlardır. Ukrayna, her iki kriz esnasında da Rusya'ya boyun eğmiş ve fiyat artışlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. İşte, bu durum Ukrayna halkını Rusya'nın kendileri açısından ne kadar önemli olduğunu bir kez daha görmeye itmiştir. Yanukoviç, iktidara geldiği Şubat 2010'dan itibaren birçok kez Rusya'ya giderek Medvedev-Putin ikilisi ile istişarelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerden amaç, 2005'ten beri oldukça bozuk olan Ukrayna-Rusya ilişkileri'ni düzeltmek olmuştur. Rusya, bu noktada devreye girmiş ve uzun zamandır sürüncemede olan Kırım'ın Sivastopol şehri'ndeki Rus Üssü'nü, görüşmelerin en ön sırasına yerleştirerek Yanukoviç'in samimiyetini de test etmiştir. Tabii, Rusya bu testi yaparken Yanukoviç'in halk nazarında güvenilirliğini arttıracak bir de silaha sahip olması gerektiğini bilmekteydi.

Rusya ile Ukrayna, Nisan 2010'da imzalanan antlaşmayla Kırım'daki Rus deniz üssünün 2017'de bitecek olan kira sözleşmesini 25 yıl daha uzatmıştır. Bunun karşılığında da Rusya, ekonomik anlamda çok zor durumda olan Ukrayna'nın enerji faturasında çok ciddi rahatlama sağlayacak olan bir hamle yapmış ve Ukrayna'ya satılan enerjinin fiyatında % 30'luk bir indirim gitmiştir. Yapılan antlaşma, Yuşchenko ve Timoşchenko'nun kontrolünde olan muhalefetin yoğun tepkilerine ve Yanukoviç taraftarlarını ülkeyi satmakla suçlamalarına rağmen 450 sandalyeli Ukrayna Parlamentosu'nda 236 milletvekilinin desteğini alarak geçmiş ve yasalaşmıştır. Böylece, Rusya Ukrayna'yı yeniden kontrolüne almış ve Kırım'daki Deniz

Üssü'nün kullanım süresini 2042 yılına kadar uzatmıştır (Tüysüzoğlu, 2011:77).

3. Ukrayna Siyasi Krizi

Ukrayna krizinin özünde yine bir normun, uluslararası sistemin temel yapı taşlarından olan toprak bütünlüğü ve sınırların değişmezliği ilkelerinin özellikle Batılı ülkelerin bu yönde taahhütte buldukları bir ülke olan Ukrayna örneğinde çiğnenmesi bulunmaktadır. Rusya'nın ihlal ettiği kırmızı çizgiler küresel güvenlik yönetiminde ciddi bir boşluk olduğunun göstergesidir. Uluslararası toplumun kendi içindeki dağınıklığı ve ABD'nin norm ihlallerini cezalandıracak bir liderliği gösterememesi, Rusya'nın Kırım'ı ilhak ve Ukrayna üzerindeki baskıyı arttırarak eski Sovyet coğrafyasında revizyonist bir söylemi benimsemesinin önemli bir nedenidir (Kardaş, 2014:4).

Şu anki konumuyla Ukrayna'nın AB ve Rusya arasında sıkışmış bir durumda olduğu görülmektedir. Yani ülkenin bu taraflardan birine yönelmesi halinde diğer taraftaki çıkarlarını göz ardı etmesi kaçınılmazdır. Her ne kadar Yanukoviç, Moskova ile daha yakın iletişime sahip olsa da, AB ile bir ortaklık anlaşması metnini de son ana dek müzakere etmiştir. Moskova da bu esnada boş durmamış, Ağustos 2013'te gümrükleri kapatarak Kiev'e güçlü bir mesaj vermiştir. Pazarlıkların son ana kadar devam etmesine rağmen Yanukoviç, söz konusu tercihi bir referanduma götürüp halktan destek almak yerine (ki çoğunluğun AB'ye evet diyeceğini tahmin etmek zor değildi) risk alarak Brüksel ile görüşmelerden çekilmiştir. Burada Rusya tarafından verilen maddi destek sözünün, doğal gaz fiyatında yapılan indirim ve muhtemelen de ülkenin bütünlüğüne yönelik tehditlerin olabileceği mesajının rol oynadığı söylenebilir. Kasım sonunda AB ile görüşmelerin durdurulduğunun açıklanmasıyla meydanlar protesto alanına dönüşmüştür. Çünkü AB ile yapılan ortaklık görüşmeleri, politik baskı ve ekonomik sıkıntı altında yaşayan halka bir umut kaynağı olmuştur. AB sayesinde mevcut politik ve ekonomik yapının reforme edilmesi ve demokratik saydam bir rejime geçilmesi mümkün olabilirdi. İlk başlarda yapılan sivil protestoların polis tarafından çok şiddetli bir şekilde bastırılması olayları tırmandırılmış, göstericiler de artık Evromeydan olarak bilinen Bağımsızlık Meydanı'nda savunma hatları kurarak protestolarına devam etmişlerdir (<http://www.bbc.com>). Bu süreçte krizi siyasi yollarla çözme kıvraklığını gösteremeyen Yanukoviç, giderek meşruiyetini yitirmiş; hükümeti istifaya zorlanmış, kendi partisi tarafından da terk edilmiştir. 21 Şubat'ta muhalefetle yaptığı anlaşmayı onaylamadan ertesi gün başkent Kiev'i terk ederek Rusya'ya kaçmıştır. 22 Şubat tarihinde Ukrayna Parlamentosu, Yanukoviç'i azlederken ana muhalefet partisi Batkivşina (Anavatan) mensubu Aleksandr Turçinov'u da meclis başkanlığına seçerek kendisine cumhurbaşkanlığına vekâlet etme yetkisi vermiştir. Hemen akabinde de yine Batkivşina'nın liderlerinden Arseni Yaçenyuk'un başkanlığın-

da karma bir hükümet oluşturulmuş ve bu hükümet 450 milletvekilinin 371'inin oyunu alarak göreve başlamıştır. Fakat yeni Ukrayna iktidarını meşru görmeyen Rusya, beklenmedik bir hamle ile Kırım'a özel kuvvetlerini çıkararak yarımada'yı fiilen işgal etmiştir. Bu noktadan sonra Kiev'deki kriz, ülke-içi meseleden bölgesel ve küresel bir soruna dönüşmüştür (<http://news.mail.ru>). Ukrayna Parlamentosu, 15 Mart'ta Kırım bölgesel parlamentosunu ilga etmiştir. Zaten böyle bir referandumun kararının dahi alınması Rus ordusunun işgali olmadan mümkün gözüküyordu. Referandumdan çıkan Rusya'ya bağlanma yönündeki sonuç, Rusya hariç hiçbir uluslararası aktör tarafından tanınmamıştır. Ne var ki, 17 Mart'ta Moskova, Kırım'ın bağımsızlığını tanıdığını beyan etmiştir. Bu noktadan sonra Kırım krizi de yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Bilindiği üzere, Kırım Hanlığı, 1774'te Osmanlı-Rus savaşı akabinde Rusya'nın himayesine geçmiş, fakat 1783'te hanlık ilga edilmiştir. O tarihten 1954 yılına dek Kırım, (1921-1946 arası özerklik hariç) Rusya'ya bağlı bir vilayet olmuştur. 1954 yılından itibaren Sovyet lider Nikita Hruşev'in önerisi ile Ukrayna'ya bağlanmıştır, çünkü yarımada'nın Rusya ile zaten bir kara bağlantısı yoktu, elektrik ve su ihtiyacını da Ukrayna'dan sağlamaktaydı. 1991'de ise bölgenin özerklik statüsü Kiev tarafından kabul edilmiştir. Şu anda 2 milyon nüfusa ve 26 bin kilometre kare yüzölçümüne sahip Kırım, tarihi bağları yanında askeri bakımdan da Rusya için önemli bir bölgedir, zira Rusya'nın Karadeniz donanmasına ev sahipliği yapmaktadır (İmanbeyli, 2014:5).

Karadeniz Rusya'nın askeri, ekonomik ve ticari açıdan yumuşak karnıdır. Uzun vadeli bir kriz ve gerginlik stratejisi ile Karadeniz'e hapsedilecek Rusya'nın diğer bölgelerde küçülmesi ve zayıflaması kaçınılmaz olacaktır. Yalnız böyle bir stratejinin hem ABD'ye hem de müttefiklerine olan maliyeti hiç de yabana atılamayacak kadar yüksektir. Öncelikle Karadeniz'deki Türkiye, Bulgaristan ve Romanya gibi NATO üyesi ülkeler bu stratejiden en çok etkilenen ülkeler olacaklardır. Karadeniz'de köşeye sıkıştırılacak Rusya, merkezi Avrupa ve Baltık bölgesinde tehdit yaratarak durumu dengelemeyi düşünebilir. Avrupa'ya giden Rus gazı ve petrolünün kesilmesine kadar varabilecek bir krizin sonuçlarını düşünmek bile insanı ürkütmektedir. Bu olasılıklar dâhilinde gelişmeleri ABD ve AB'nin tutumu ve kararı belirleyecektir. ABD'nin Ukrayna üzerindeki birinci ve uzun vadeli stratejik hedefi bu ülkeyi Batı güvenlik ve ekonomik sistemine dâhil ederek Rusya'nın fiziki sınırlarına dayanmaktır. Böylece NATO, Rusya'nın başkenti Moskova'ya 480 kilometre mesafeye gelmiş olacaktır. Ayrıca geniş ve savunması çok zor engebesiz düz bir cephe ortaya çıkacaktır. Diğer taraftan haritadan da görüleceği üzere Ukrayna-Kazakistan arasındaki boşluk bloke edildiği takdirde Rusya'nın Kafkasya ile irtibatı da kesilmiş olacaktır. Bu nedenle Rusya Ukrayna'nın AB ile bütünleşmesini kendi ulusal güvenliğine hayati bir tehdit olarak görmektedir. Ayrıca Batının Ukrayna'daki muhaliflere verdiği desteği Ukrayna'nın iç işlerine müdahale olarak değerlendirmektedir. Bu noktada Rusya'nın karşılaşılabileceği yeni bir kuşatılma olasılığı onu, Odesa'nın da

içinde bulunduğu güney ve doğu Ukrayna'nın bazı topraklarını da ilhak etmeye zorlayabilmektedir. Ayrıca Kırım'ı Azak Denizi kuzeyinden Rusya'ya bağlayacak bir kara yolu koridoru mutlaka gereklidir. Aksi takdirde tek irtibat Kerç Boğazı üzerinden olabilecektir. İkinci ve daha gerçekçi hedefi ise Akdeniz başta olmak üzere Rusya'nın dünya çapında başarıyla yürüttüğü siyasi ve ekonomik nüfuz alanını genişletmesini engellemektir. Ukrayna krizinin zamanlamasına dikkat edildiğinde, olayların başlaması Rusya'nın Akdeniz'de sürekli bir deniz kuvveti bulundurma kararı alması, Suriye deniz alanlarının Rusya'nın kontrolüne verilmesi, İsrail ve Güney Kıbrıs ile enerji anlaşmaları imzalamaları, Irak ile silah anlaşmaları yapılmasına denk gelmektedir. ABD ve AB'nin Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını kabul etmemesi halinde iki senaryo söz konusu olabilmektedir:

- Birinci senaryo, Rusya'ya ekonomik, siyasi ve ticari ambargo uygulanması ve bu bağlamda Kırım'ın denizden ablukaya alınması;

-İkinci senaryo NATO'nun doğrudan Kırım'a müdahalesidir (Tarakçı, 2014:8).

Ukrayna'da hükümet ile muhalefet arasında Kasım 2013'ten bu yana süregelen siyasi çatışma pek çok aşamadan geçmiştir. Ülkedeki siyasi istikrarsızlığın ilk belirtileri, 22 Kasım 2013'te hükümetin AB Ortaklık Anlaşması'nı imzalamayı reddetmesi üzerine ortaya çıkmıştır ([http://www. aljazeera.com.tr](http://www.aljazeera.com.tr)).

İktidarın devredilmesi ve anayasanın yasa dışı değiştirilmesinden dolayı doğu ve güney Ukrayna'da sayısı kararların meşruiyetini Kırım bölgesi tanımadığını bildirmiştir. Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in görevden yasadışı çıkarılmasını öne süren Kırım Özerk Cumhuriyeti kendi bölgelerinin geleceği hakkında bir referandum yapmaya karar vermiştir (<http://touch.news.mail.ru>).

Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde, parlamento Rusya'ya katılma kararı almıştır. Ezici çoğunluğu Rus kökenli vekillerden oluşan parlamentodaki oturuma 100 üyeden 86'sı katılmıştır. Sekiz vekilin çekimser kaldığı oylamadan çıkan 78'i 'evet' oyuyla, Rusya'ya bağlanma teklifi kabul edilmiştir. Kiev'de iktidara gelen yeni yönetim, Kırım'da yapılacak referandumu tanımayacağını açıklamıştır. Kırım parlamentosunda alınan bu karar Batı'da tepkilere neden olmuştur. Nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ı Rus olan Kırım'ın kontrolü, Ukrayna'daki iktidar değişikliğinin ardından fiilen Rus askeri güçlerinin eline geçmiştir (<http://www.hurriyet.com.tr>).

Kırım'da 16 Mart tarihinde referandum yapılmış ve bölge referandum sonucu Rusya'ya bağlanmıştır. Moskova, referandumdan çıkan sonuca göre Kırım'ın Rusya'nın bir parçası olduğunu açıklamıştır. Avrupa Birliği ve ABD referandumu yasadışı kabul ederek yapılan açıklamalarda yarımada'nın uluslararası hukuka göre Ukrayna'ya ait olduğunu belirtmiştir. Moskova'nın tutumu ise uluslararası hukukun ihlali olarak nitelendirilmiştir (<http://www.dw.de>).

Kırım Yarımadası'nın Rusya'ya bağlanmasından sonra Ukrayna'da Odessa ve Donetks bölgelerinde çatışmalar devam etmiştir. Odessa'da Doğu sektör aşırı radikaller ve onların destekçileri tarafından Sendikalar Evi yakılmıştır. Yangından çıkan çatışmalarda Antimaydan alanında onlarca eylemci hayatını kaybetmiştir. Odessa'da Euromaydan'da Kamu Dernekleriyle ilgili Rusya Duma Komitesi başkan yardımcısı Mikhail Markelov Odessa'da, Slavyansk'ta ve diğer şehirlerde sivillerin ölümlerinden sorumluluğu mevcut Ukrayna yetkililerinin taşımak zorunda olduğunu söylemiştir (<http://news.mail.ru>).

Mikhail Markelov ayrıca Slobodan Miloseviç ve Ratko Mladiç'in eski Yugoslavya'da iç savaşın siyasi ve askeri tarafı olarak çalışanlar cezalandırıldığını bildirmiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı, Ukrayna'da 2013 Kasım sonundan 2014 Mart sonuna kadar insan hakları ihlallerinin gerçeklerini özetleyen bir sözde "Beyaz Kitap" hazırlanmıştır. Bakanlık belgelerin sadece AGİT'te veya BM'de kullanılmakta kalmayıp aynı zamanda mahkemede Kiev yetkililerine karşı suç kanıtı olarak hizmet edebileceğini açıklamıştır. Rusya Cumhurbaşkanlığı basın sekreteri Dmitri Peskov, Beyaz Kitab'ın Lahay'de bir dava açmak için gerekçe olabileceğini vurgulamıştır (<http://news.mail.ru>).

Sonuç

Ukrayna, siyasi olarak bağımsızlığı sadece 23 yıl olan çok genç bir ülkedir. Daha öncesinde XIV. yüzyıldan beri yabancı hâkimiyetler altında kalmıştır. Şaşırılmayacak şekilde liderleri uzlaşma sanatını öğrenmedikleri gibi tarihsel perspektiften yoksundur. Ukrayna'nın bağımsızlık sonrası siyaseti açık bir şekilde sorunun temelinde Ukraynalı politikacıların kendi iradelerini ülkenin birbirleriyle uyuşmayan kısımlarına önce bir hizip sonra da diğeri üzerinden empoze etme çabalarının yattığını göstermektedir. Bu durum Viktor Yanukoviç ile onun en önemli rakibi olan Yulia Timoşenko arasındaki çatışmanın esasını oluşturmuştur. Onlar Ukrayna'nın iki kanadını temsil etmekte olup gücü paylaşmaya gönüllü olmamıştır.

2010'da yapılan seçimlerde Yanukoviç'e de başkanlık yolu açılmıştır. Neticede, Kiev'de NATO üyeliği rafa kaldırılırken, Rusya Nisan ayında yeni yönetimle imzaladığı anlaşmayla 2042 yılına kadar Kırım'daki donanmasının mevcudiyetini garanti altına almıştır. Karadeniz'in Rusya için ne kadar stratejik öneme sahip olduğunu anlamak mümkündür. Akdeniz'e geçiş yolu olarak büyük stratejik önem taşımakta ayrıca askeri üssü bulunmaktadır. Bu sayede Karadeniz'deki kontrolü altındaki sahil şeridini genişleten Rusya, Kırım'ı himayesine alarak deniz gücünün varlığı açısından kendisini de garanti altına almış olmuştur (<http://www.usak.org.tr>). Daha sonra Ukrayna'nın 28-29 Kasım 2013'te Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta yapılacak olan AB Doğu Ortaklığı Zirvesi'ne bir hafta kala AB Ortaklık Anlaşması hazırlıkla-

rını yürüten komisyonu dondurduğunu açıklaması, uluslararası aktörler açısından beklenmedik bir gelişme olmuştur. Ukrayna hükümetinin AB ile Ortaklık Anlaşması imzalamasına bir hafta kala hazırlık komisyonunu dondurma kararı alması, Ukrayna-AB ilişkilerinde beklenmedik bir kriz yaratmıştır. 28-29 Kasım'da Vilnius'ta gerçekleştirilen AB Doğu Ortaklığı Zirvesi'ne Ukrayna'nın "Ortaklık Anlaşması'nı imzalamama" kararı damga vurmuştur. Ukrayna'nın söz konusu çıkışı AB tarafında hayal kırıklığı, Rusya tarafında memnuniyet, üçüncü taraflarda ise şaşkınlık yaratmıştır.

22 Şubat 2014'te 2010 Mart ayında seçilen Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Parlamento tarafından iktidardan uzaklaştırılmasıyla Ukrayna krizi daha çok körüklenmiştir. Şubat 2014 yılında Evromeydan olayları iktidar değişikliğine ve Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in ülkeden ayrılmasına neden olmuştur. 16 Mart 2014 referandumu sonrasında Kırım Özerk Cumhuriyeti ile Sivastopol özel statülü şehirleri Ukrayna'dan ayrılmıştır. Adı geçen bölgeler Kırım Cumhuriyeti ile Sivastopol federal şehirleri adı altında Rusya Federasyonu'na bağlanmıştır. 7 Nisan 2014 Donetsk'te Donetsk Halk Cumhuriyetinin kurulduğu duyurulmuştur. Ayrıca Rusya devrimle gelen Ukrayna'nın son iktidarını yasa dışı olarak kabul etmiştir.

Siyasi istikrarsızlığın zayıflığı Ukrayna'nın bütünlüğü değil tam tersine parçalanma garantisi vermektedir. Aynı şekilde Atlantikçi-Avrasyacı güçlerin oyununa maruz kalan piyon ülkeler Ukrayna gibi parçalanmaya mahkûm kalmaktadır. Büyük güçlerin oyununda koz olarak kullanılan etnik unsurlar arasında çatışmalar bölgenin parçalanmasına yol açmaktadır. Ukrayna'nın geleceği tahminen ülkenin Batı ve Doğu kanatlarının Avrupa ile Rusya arasında paylaşılması beklenmektedir.

Karadeniz havzasında yeni bir çatışma alanının ortaya çıkması Türkiye açısından da rahatsız edici bir durum olarak görülmektedir. Türkiye Karadeniz'deki son gelişmelerden ve Kırım Tatarlarının durumundan endişe etmekte ve Ukrayna'yı desteklemektedir. Ukrayna'nın toprak bütünlüğü Türkiye açısından oldukça önemlidir. Özellikle Kırım Tatar Türklerinin Kırım'daki varlığı dikkate alınırsa Türkiye bölgede Ukrayna'nın kalıcı siyasi iktidarını desteklemeye devam etmeye mecburdur. Zira Türkiye Kırım Tatar Türkleri için fiilen garantör ülke konumundadır. Sorunun diplomatik yollarla çözümü için de çaba sarf etmektedir. Temennimiz sorunun biran önce barışçıl yollarla çözülmesi ve siyasi istikrarın yeniden sağlanmasıdır.

KAYNAKÇA

- AKDEMİR, E. (2014). Avrupa Birliği'nin Ukrayna Politikası: Eski Komşu Mu? Yeni Aday Mı?, *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar, Sayı 41, s. 61-75
- BRZEZİNSKİ, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- DERMAN, G. Saynur (2003). "Hanlık Döneminde Kırım", *Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım*, Derleyen: Oktay Aslanapa, s. 65-122.
- (2006). Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:9, Bahar, s. 151-167.
- İMANBEYLİ, V. (2014). *Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi*, SETA Perspektif Yayınları, Sayı: 36, Mart, s. 1-11.
- KARDAŞ, Ş. (2014). "Türkiye ve Ukrayna Krizi: Suriye Krizinin İzdüşümleri", *Ortadoğu Dergisi*, Mayıs-Haziran Cilt: 6 Sayı: 62, , Ankara, s. 62-77.
- JELAVICH, B. (2009). *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, 2.Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- ÖZDAL, H. (2013). "AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler", *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Analiz Dergisi*, No: 26, s. 4-14.
- TARAKÇI, N. (2014). "Yeni Bir Soğuk Savaş İçin Ukrayna Mı Kullanıldı?", *Yurt Gazetesi*, 11 Mart.
- TOLSTOV, S. "Ukrayna'daki Siyasi Krizin Sebepleri ve Öne Çıkan Özellikleri", (<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/ukraynadaki-siyasi-krizin-sebepleri-ve-one-cikan-ozellikleri>, 07.05.2014)
- TORBAKOV, İ. (2001). "Rusya'dan Ayrı ya da Rusya'nın Bir Parçası: Ukrayna-Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı", *Avrasya Dosyası*, Rusya Özel, Kış, Cilt: 6, Sayı: 4, ss.305-315.
- TÜYSÜZÖĞLU G. (2011). "Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu", *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, Ocak, Gümüşhane, ss.65-75.
- YILDIRIM, Y. (2010). *Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta
- США Не намерены Признавать Результаты Референдума в Крыму, (<http://touch.news.mail.ru/politics/17316032/?formmail=1>, 16.03.2014)
- Timeline: Political crisis in Ukraine and Russia's occupation of Crimea, (<http://www.reuters.com/article/2014/03/08/us-ukraine-crisis-timeline-idUSBREA270PO20140308> 08.03.2014).
- Kırım Parlamentosundan Rusya'ya Bağlanma Kararı, (<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25951166.asp>, 16.03.2014)
- Депутаты Начали Сбор Документов Для Иска в Гаагский Суд Против Киева, (<http://news.mail.ru/politics/18087453/?frommail=1>)
- СМИ: После Событий в Одессе 2 мая 48 Человек Пропали Без Вести, <http://news.mail.ru/politics/18089942/?frommail=1>
- Rusya'dan Kırım'a Gelecek Vaadi, (<http://www.dw.de/rusyadan-k%C4%B1r%20ma-gelecek-vaadi/a-17481977>, 16.03.2014)
- (<http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1654>),USAK, 07.09.12